
SEVINC ƏHMƏDOVA
ADMİU
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
sevincaxmedova@rambler.ru

SÖZ EHTİYYATININ ZƏNGİNLƏŞMƏSİNDƏ SİNONİMLƏRİN ROLU

Açar sözlər: isim, fel, sifət, sinonim, atalar sözü, zərb məsəlləri, məfhum, alim, filologiya, müxtəliflik

Ключевые слова: существительное, глагол, прилагательное, синоним, пословицы, поговорки, понятие, ученый, филология, разновидность

Key words: noun, verb, adjective, synonym, proverbs, sayings, notion, scholar, philology, diversity

Hər bir dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi sinonimlərin saysında baş verir. Təbiidir ki, sinonim sözlər olmadan söz ehtiyatının da zənginləşməsindən söhbət gedə bilməz. Amma burada bir məqama da diqqət yetirmək lazımdır ki, hər hansı bir xarici dilin şifahi və yazılı nitqinə yiyələnmək, şifahi və yazılı formada fikir söyləmək üçün hələ həmin dilə məxsus söz və ifadələr müxtəlifliyini bilmək kifayət deyil. Əsas məsələ həmin söz və ifadələri yerində və mənə dolğunluğu ilə işlətməkdir, çünki sinonimlərin çoxu müxtəlif mənə və müxtəlif vəziyyətlərdə işləndiyinə görə bir-birini heç bir halda əvəz edə bilməz.

Müşahidələr göstərir ki, tələbələrin söz ehtiyatında kifayət qədər sinonim söz və ifadələr var. Lakin fikir söyləməyə və ya tərcümə etməyə gəldikdə onların yerini düzgün təyin edə bilmirlər. Məsələn, *polluted* və *dirty*, *weather* və *air*, *tall* və *high*, *to defend* və *to protect*, *between* və *among*, *profession* və *trade*, *tool* və *instrument*, *to reach* və *to achieve*, *to divide* və *to separate* və s. sinonimləri misal çəkmək olar: *polluted air* but *dirty city*, *hot weather* but *fresh air*, *high building* but *tall man*, *to defend a thesis* but *to protect environment*, *between two friends* but *among friends*, *the profession of a lawyer* but *the trade of a shoemaker*, *hammer is a tool* but *guitar is a musical instrument*, *he reached the university* but *he achieved his goal*, *to divide an apple* but *to separate England from France* etc. Belə sinonimlərin istifadə yerini tələbələr səhv salırlar. Buna görə söz ehtiyatının artırılması üzərində də iş getməlidir. Bu işdə çalışmaların rolu əvəzsizdir. Nümunə üçün məqaləyə bir-iki çalışma əlavə etmək istəyirik.

Prove that the rows of words given below are synonyms and using semantic criterion justify your opinion:

1. to shout - to yell - to roar, 2. angry – furious – enraged, 3. alone – solitary - lonely, 4. to shudder – to shiver – to tremble, 5. fear – terror – horror, 6. to cry – to weep – to sob, 7. to walk – to trot – to stroll, 8. to stare – to gaze – to glare, 9. to desire – to wish – to want, 10. to like – to admire – to worship

Classify the following synonyms in two columns according to degree of the referent and brief or lengthy duration of the referent:

1. gratify, please, exalt, content, satisfy, delight, 2. talk, say, tell, speak, 3. astound, surprise, amaze, astonish, 4. cold, cool, chilly, 5. vast, immense, large, 6. worship, love, like, adore, admire, 7. glance, gaze, glare, stare

Xarici dilin tədrisində əsas istiqamət tələbələri sinonimlərdən düzgün istifadə etmək vərdəsinə yiyələndirməkdir. Buna nail olmaq üçün tələbələr daim lüğətlə işləməlidirlər. Əlbəttə, buna birdən-birə nail olmaq qeyri-mümkündür. Eyni mənalı, lakin müxtəlif təyinatlı sözlərin yerini düzgün təyin etmək üçün lüğətdən istifadə etmək zəruridir.

Dilşünaslıqda sinonimlərin mənacə yaxın olması və bir-birini əvəz etməsi fikri irəli sürülür. Lakin heç də bütün sinonimlər bir-birini əvəz edə bilmir. Dünya filologiyasında dilşünas alimlərin sinonimliyə verdikləri tərif müxtəlifdir. Konkret təriflər aiddir H.Ə.Həsənova (2, s.64), S.M.Lokşınaya (4, s.466), B.Q.Vilyumana (3, s.6). Lakin, fikrimizcə, Azərbaycan filologiyasında öz sözünü demiş, görkəmli dilşünas, professor Ə.M.Dəmirçizadənin tərfi daha dəqiqdir: “Sinonim əsas mənasına görə mütləq və ya nisbi eyniyyət təşkil edən, lakin formasına və əlavə mənasına görə fərqlənən sözlərdir” (1, s.122).

Görkəmli dilşünas-alim H.Ə.Həsənov sinonimlərin *mütləq* və *nisbi* eyniyyət təşkil etməsini belə izah edir ki, bəzi sinonimlər məfhumu həm mətn daxilində, həm də mətndən kənarında bir başa leksik mənasına görə ifadə edirsə, digərləri bir məfhumu işlənmə yerinə görə və müəyyən mətnə əsasən ifadə edir.

Bəzən belə bir fikir də səslənir ki, sinonim eyni mənalı sözlərə deyilir. Bu fikirlə razılaşmaq sinonimi dubletlə eyniləşdirmək deməkdir.

Əsas nitq hissələrindən ən çox isim, sifət və fellər sinonimlərlə zəngindir:

Sinonim isimlər:

host-owner-employer-boss-master, attitude-relation-respect, guilt-blame-fault, incident-accident, instrument-tool, occupation-profession-trade, play-game-acting-performance etc.

Sinonim sifətlər:

dirty-polluted, fresh-new, high-tall, low-short, comfortable-convenient, happy-lucky, big-large-great, last-latest-latter etc.

Sinonim fellər:

wait-expect-await, address-appeal to-apply to-turn to-see-consult-go to, collect-gather-pick, divide-separate-share, learn-study-teach, refuse-give up, deny, confess-admit-acknowledge-own-recognize etc.

Bu gün müasir təhsilin qarşısında duran vəzifələr var. Onlara aşağıdakılar aiddir: tələbələrin dünyada ünsiyyət vasitəsi olan xarici dillərə, o cümlədən aparıcı dövlətlərin dilinə - ingilis dilinə yiyələnməsini təmin etmək, onlara öz fikirlərini ingilis dilində ən azı orta səviyyədə ifadə etməyə və bu dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməyə, və eyni zamanda da orfoqrafik və qrammatik qaydalara riayət etməklə öz fikirlərini həmçinin yazılı formada ifadə etməyə yiyələndirmək, təhsil aldıkları ixtisas üzrə terminoloji leksikani öyrətmək, şifahi nitqi insan həyatının bütün sahələrini əhatə edən mövzular üzərində qurmaq üçün istiqamət vermək və s. Bütün bunlar tədris olunan xarici dilə məxsus söz ehtiyatının artırılmasını tələb edir. Dərs zamanı tələbələrə xarici dilin lüğət tərkibindəki söz və ifadələrin tədrisinin daha məqsədəuyğun üsulu var. Xarici dildə verilən mətnin və ona müvafiq olan lüğətin tərcüməsində ana dilindən yox, məhz öyrənilən dilin özündən istifadə etmək. Bu o deməkdir ki, burada istər-istəməz sinonim söz və ifadələrin köməyinə ehtiyac yaranacaq.

Məqalənin mövzusunu tamamlamaq məqsədilə *play*, *game*, *acting* və *performance* sinonim sözlərinin mənaca yaxın, lakin forma və əlavə mənasına görə fərqlənməsinin təhlilini misallar üzərində təqdim etməyi məqsədəuyğun hesab etdik.

Dil daşıyıcısı olmayan tələbələr sözsüz ki, *oyun*, *ifa* mənasını verən *play*, *game*, *acting* və *performance* sözlərinin işlənmə yerini düzgün təyin edə bilməzlər. Mənasına görə, bu sözlər iki qrupa bölünür:

- 1) *play*, *game*
- 2) *acting*, *performance*

Play “əylənmək”lə bağlı bir sözdür (əlavə mənası “dram əsəri” deməkdir: *Bernard Shaw wrote many fine plays.*

“Where are the children?” – “They are at play in the garden.”

After a hard day`s work a little bit of fun and play are necessary.

Game sözü isə qayda-qanuna riayət olunan “əyləncə” ilə bağlı bir sözdür: *a game of football, baseball etc.:*

Let us play a game of tennis.

Which team won the game?

Hər iki söz fiziki və ya zehni fəaliyyəti nəzərdə tutur. Lakin, *game* sistematik, *play* isə qeyri-sistematik fəaliyyətdir. Məsələn, asudə vaxtlarında uşaqların oyunu *play* kimi tərcümə olunur, lakin bu *game* deyil. *Game* sözü daha ciddi mənada işlənir.

Acting sözü kino və teatra aid olan ifaçılıq sənətini əks etdirir. Bu “aktyor oyunu” deməkdir: *His acting moved the audience to tears.*

Performance isə roldan əlavə musiqi, mahnı, rəqs və s. ifasını bildirir:
I shall never forget Ulanova's performance of Juliet.

We liked his performance of the Chopin prelude most of all.

Buna görə "ifa" dedikdə *performance* sözü *acting* sözündən daha geniş mənada istifadə olunur.

Mövzunu möhkəmləndirmək, məna müxtəlifliyinin fərqi daha da konkretləşdirmək və aydınlaşdırmaq məqsədilə tələbələr üçün belə bir tapşırıq da tərtib etmək olar:

Insert play, game, acting or performance:

1) As the strangers came nearer the children looked up from their.....; they were making sand pies. 2) In the screen version of Gogol's "Dead Souls" the.....is splendid. 3) The.....of the role of Chichikov by the actor Belokurov deserves special mention. 4) Stanislavsky used to say that any role, however insignificant it may seem, must be played with great mastery, and this is true of Yanshin's..... . 5) Let's have a.....of dominoes. 6)are a very good form of recreation. 7) In Shakespeare's plays we often come across a.....on words. 8) Don't take such a risk, the.....is not worth the candle. 9) Buchon, a well-known footballer, first attracted attention by his skillful.....as inside right. 10) You must be fair and play the.....according to the rules.

Tələbələrin marağını cəlb etmək üçün onlara sinonimlərdən ibarət deyimlər, zərb məsəlləri və atalar sözlərini də öyrətmək olar:

Fair play (ədalətli oyun)

Foul play (ədalətsiz oyun)

A play of words (boş-boş danışmaq)

Child's play (asan və sadə)

To play a double game (iki üzülük etmək)

To play a game according to the rules (ədalətli olmaq)

To have the game in one's hand (qalibiyyətə əmin olmaq)

The game is up (məğlub olmaq)

The game is not worth the candle (narahatlığa dəyməzdi)

İlk dəfə akademik V.V. Vinogradov sinonimləri üç növə ayırmışdır: anlayışı eyni, məna çalarları isə müxtəlif olan *ideoqrafik sinonimlər*, üslubi keyfiyyətlərinə görə fərqlənən *stilistik sinonimlər*, həm məna çalarları həm də üslubi keyfiyyətlərinə görə bir-birinə uyğun olan *mütləq sinonimlər*.

Mənşəyinə görə dilin öz lüğət tərkibindəki sözlərdən əmələ gələn və alınma sözlərdən əmələ gələn sinonimlər var.

Quruluşca sinonimlər sadə, düzəltmə və mürəkkəb olur.

Mənaca və dil vahidləri ilə ifadəsinə görə morfem, leksik, qrammatik və üslubi sinonimlər mövcuddur.

Ədəbiyyat:

1. Dəmirçizadə Ə.M. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı, Azərtədrisnəşr, 1962
2. Həsənov H.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı, Maarif 1988
3. Вилюман В.Г. Английская синонимика. Москва, 1980
4. Локшина С.М. Краткий словарь иностранных слов. Москва, Русский язык, 1988
5. G.B.Antrushina, O.V.Afanasyeva, N.N.Morozova. English lexicology. Москва, Высшая школа, 1988

С.Ахмедова

Роль синонимов в обогащении словарного запаса Резюме

Речь - одна из индивидуальных особенностей человека. Речь человека является своеобразным зеркалом своеобразным зеркалом его культуры и образованности. По речи сразу можно определить уровень развития говорящего. Только через развитие речи возможно совершенствование высших форм интеллекта: мышления, воображения, представления.

Обогащение языка синонимами осуществляется непрерывно, и так же непрерывно происходит дифференциация синонимов вплоть до полной утраты ими синонимичности. Использование в речи синонимов делает речь каждого человека богаче, ярче, разнообразнее, точнее, выразительнее, осмысленнее, глубже, содержательнее. Синонимы позволяют подобрать наиболее удачное и точное слово для выражения мысли, передать самые тонкие оттенки смысла высказывания.

Синонимы играют важную роль в обогащении словарного состава каждого языка. Основная проблема заключается в том, что студенты не могут правильно определять назначение синонимов. Главная задача педагога – привить студентам навыки правильного использования того или иного синонима в контексте.

The role of synonyms in enriching of vocabulary
Summary

Speech is one of the individual characteristics of a person. Man's speech is a kind of mirror, a kind of mirror of his culture and education. By speech, you can immediately determine the level of development of the speaker. Only through the development of speech is it possible to improve higher forms of the intellect: thinking, imagination, and representation.

The enrichment of the language with synonyms is carried out continuously, and the differentiation of synonyms also continues uninterrupted, up to the complete loss of their synonymy. The use of synonyms in speech makes the speech of every person richer, brighter, more diverse, more accurate, more expressive, meaningful, deeper, and more meaningful. Synonyms allow you to choose the most successful and accurate word for the expression of thoughts, to convey the most subtle nuances of the meaning of the statement.

Synonyms play an important role in enriching of vocabulary. The main problem is that students can't determine correct purpose of synonyms. The principal task of students – to master skills of correct using of synonyms in the context.

Rəyçi: Aygün Əbdulova
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent